

Соціологія релігії

УДК 477-2:27; 34:341

Анатолій Колодний

ПРИРОДА І ВИЯВИ УКРАЇНСЬКОЇ РЕЛІГІЙНОЇ ПЛЮРАЛЬНОСТІ

Anatolii Kolodnyi

**NATURE AND MANIFESTATIONS
OF UKRAINIAN RELIGIOUS PLURALITY**

***Анотація.** Стаття розкриває природу і вияви української релігійної плюральності. Незважаючи на сталий інтерес до теми – плюральність релігійного життя в Україні, в науці остаточно не з'ясовані причини, корені цього явища. Автор аналізує історичні, психологічні, соціально-політичні чинники, які спричинили релігійне багатоманіття України. Наявність багатьох релігійних традицій в межах однієї етнічної та державної території сприяє толерантним відносинам між носіями різних релігійних переконань. Релігійна плюральність України вирізняє її з-поміж інших народів. Це дає підстави вважати Україну унікальним релігійним феноменом європейського рівня (Казанова). Релігійна плюральність є умовою для утвердження принципів свободи релігії, свободи її вибору.*

Автор виводить світоглядну плюральність і поліконфесійність на теренах України з історії українського народу, шукаючи їх витоки в дохристиянську, а пізніше ранньохристиянську добу. Наявність на українських теренах двовір'я як узагальненої

форми співжиття різних світоглядів пояснює нинішнє багатство релігійних традицій, їх синкретизацію.

В статті робиться проміжний висновок про те, що сама історія, умови проживання, національна вдача народу формувала Україну конфесійно плюральною.

Спираючись на такий історичний фундамент, Україна з моменту отримання державної незалежності у 1991 році самостійно визначалась у своїх пріоритетах щодо духовного/релігійного розвитку країни. Прийнятий Верховною Радою України Закон «Про свободу совісті і релігійні організації» створив правову базу для рівноправного існування і розвитку різних релігій в Україні. Плюральність українського суспільства закріплена законодавчо.

Основні принципи плюральності релігійного життя підтверджені конкретними цифрами, які унаочнюють багатство релігійних традицій в Україні кількісно і якісно. Автор наводить статистичні дані по всіх релігіях і конфесіях, які існують в Україні, подаючи кількість громад, монастирів, навчальних закладів, священників, друкованих органів тощо. Докладна інформація домагає сформуванню цілісної картини релігійного життя України.

Проаналізовані дані дають підстави виділити чинники, які зумовлюють релігійну плюральність України.

На думку автора, на початок XXI ст. конфесійна мережа України в основному вже склалася. Масова поява нових релігійних рухів мало вірогідна. Але Україна ще не вичерпала всі можливості релігійного плюралізму. Він може зростати не тільки за рахунок виникнення якихось екзотичних, технологізованих, синкретичних релігій, але й в результаті внутріконфесійного ділення громад.

В Україні є структури (громадські, наукові, державні, освітні, міжрелігійні), які культивують міжрелігійну толерантність, що забезпечить високий рівень релігійної свободи. Однак

А. Колодний. Природа і вияви української релігійної плюральності.

релігійному плюралізму в Україні періодично загрожують різні обставини – внутрішні і зовнішні, загальні і локальні, колективні і персональні.

У висновках релігійний плюралізм визначається гарантом релігійної свободи, прав кожного сповідувати ним вибрану систему духовних цінностей.

Ключові слова: *релігійна плюральність, релігійний плюралізм, поліконфесійність, релігійна мережа, Україна, релігійні організації.*

Abstract. *The article reveals the nature and manifestations of Ukrainian religious pluralism. Despite the constant interest in the topic – the plurality of religious life in Ukraine, science has not yet clarified the causes and roots of this phenomenon. The author analyzes the historical, psychological, socio-political factors that caused the religious diversity of Ukraine. The presence of many religious traditions within one ethnic and state territory promotes tolerant relations between bearers of different religious beliefs. Ukraine's religious plurality distinguishes Ukrainians from other nations. This gives grounds to consider Ukraine as a unique religious phenomenon of the European level (Casanova). Religious plurality is a condition for the establishment of the principles of freedom of religion and freedom of choice.*

The author derives worldview plurality and polydenominationalism in Ukraine from the history of the Ukrainian people, looking for their origins in the pre-Christian and then in early Christian era. The presence of heresy in Ukraine as a generalized form of coexistence of different worldviews explains the current richness of religious traditions, their syncretization.

The article makes an intermediate conclusion that the history itself, living conditions, national character of the people formed Ukraine as denominationally plural.

Based on such a historical foundation, since gaining state independence in 1991, Ukraine has been self-determined in its priorities

regarding the country's spiritual / religious development. The Law "On Freedom of Conscience and Religious Organizations" adopted by the Verkhovna Rada of Ukraine created a legal basis for the equal existence and development of different religions in Ukraine. The plurality of Ukrainian society is enshrined in law.

The basic principles of the plurality of religious life are confirmed by specific digital data that illustrate the richness of religious traditions in Ukraine quantitatively and qualitatively. The author provides statistics on all religions and denominations that exist in Ukraine, giving the number of communities, monasteries, schools, priests, publications and more. Detailed information seeks to form a holistic picture of the religious life of Ukraine.

The analyzed data give grounds for singling out the factors that determine the religious plurality of Ukraine.

According to the author, at the beginning of the XXI century the denominational network of Ukraine has already largely been formed. The mass emergence of new religious movements is unlikely. Nevertheless, Ukraine has not yet exhausted all the possibilities of religious pluralism. It can grow not only due to the emergence of some exotic, technological, syncretic religions, but also because of intra-confessional division or unity of communities.

In Ukraine, there are structures (public, scientific, state, educational, and interreligious) that cultivate interreligious tolerance, which will ensure a high level of religious freedom. However, religious pluralism in Ukraine is periodically threatened by various circumstances – internal and external, general and local, collective and personal.

In conclusion, religious pluralism is determined as a guarantor of religious freedom, the right of everyone to profess their chosen system of spiritual values.

Key words: *religious plurality, religious pluralism, poly-denominationalism, religious network, Ukraine, religious organizations.*

Актуальність теми формулюється самою реальністю, в якій нині перебуває Україна. Всі сфери її життя зазнають атак з боку агресора – Російської Федерації. Так звана гібридна війна торкнулася і релігійної сфери, яка поступово перетворюється на предмет особливої уваги. Релігія стає зброєю, в руках агресора – небезпечним інструментом в планах дестабілізації релігійного життя України. Її історично сформоване конфесійне різноманіття піддається перегляду, деструктуризації, нав'язується чужа модель державно-церковних і міжрелігійних відносин. Критикується релігійна мережа України, засуджується стратегія держави на плюралізацію релігійного життя.

Тому важливо вивчати релігійну унікальність України як плюральної спільноти, яка після розвалу СРСР пішла своїм власним шляхом, ніяк не наслідуючи Росію чи Білорусь в питаннях релігійного розвитку. Релігійний плюралізм постає не карою, як це стверджують деякі консерватори та ортодокси, а благом для країни.

Це відзначають і західні дослідники релігійної ситуації в Україні. Так, відомий американський соціолог релігії Хосе Казанова прямо писав про український феномен у Європі, який на його думку полягає в тому, що тут «відбувається колосальний плюралістичний розвиток релігій» [Казанова 2019]. Він тісно пов'язував релігійне розмаїття із розвитком демократії. «Щоб будувати демократію, потрібно багато церков», які завжди мали найбільше довіри в Україні і які є частиною спільноти. Казанова вважав, що через релігійний плюралізм проявляється сила громадянського суспільства. Він високо оцінив роль Революції Гідності в Україні, Майдан, який став «прикладом плюральної громадянської релігії, яка не конфліктувала з жодними конфесіями, представники яких брали в ньому участь. Майдан

був українським громадянським ритуалом, до якого долучалися всі групи і знаходили між собою спільну мову» [Там само].

Наявність багатьох релігійних традицій збагачує духовний світ людини, цілого народу, знайомить із багатоманіттям духовного досвіду людства, позбавляє релігійного і конфесійного егоїзму, почуття обраності, вивищеності. Правда, релігійний плюралізм несе в собі і певні загрози, оскільки може стати причиною розбрату і протистоянь. Передбачити ризики плюралізації стає важливим науковим завданням, яке вирішується релігієзнавцями України впродовж останніх 30 років.

Природу цієї плюральності важливо вивчати з тим, щоб толерантизувати релігійне життя, не допустити виявів міжконфесійних конфліктів. Релігійна плюральність є умовою для утвердження принципів свободи релігії, свободи її вибору. Але в реальному житті ця релігійна плюральність часто ігнорується, зокрема не враховуються особливості діяльності релігійних меншин, які вирізняють їх від традиційної більшості (наприклад, носіння спеціального одягу, обмеження в їжі, відмова у переливанні крові тощо). Чи враховані інтереси дітей іудеїв чи мусульман, які присутні на заняттях з християнської етики, яку викладають християнські монахи чи священники? Чи завжди керівники підприємств роблять суботу неробочою для іудеїв, мусульман та адвентистів, беручи до уваги їхні релігійні традиції? Чи думає МОН про порушення прав релігійних меншин, коли призначає ЗНО чи іспити студентам у суботу чи неділю? Над всіма цими й іншими питаннями плюрального конфесійного буття ще треба працювати з тим, щоб Україна й надалі залишалася країною законодавчо закріпленого і гро-

мадською думкою прийнятого релігійного плюралізму, щоб ми мали повну свободу віросповідань.

Дослідженість теми потребує подальшого розгортання, оскільки непроговореність і невирішеність зазначених вище конкретних питань створює великі складнощі у бутті окремих релігій. Недостатність фундаментальних праць очевидна, хоча багато науковців пишуть про полікофесійність релігійного життя України як в минулому, так і нині [Арістова 2005; Владиченко 2020; Казанова 2019; Колодний 2015; Филипович 2010 та ін.]. Від 1991 року експерти постійно моніторять зміни в конфесійній карті України [Україна 2008: 426-436; Колодний 2016: 190-213; Колодний 2019а: 12-23; Яремчук 2020: 187-266 та ін.]. Розділ про релігійний плюралізм обов'язково присутній в будь-якій монографії чи підручнику про релігію в Україні [напр. Академічне 2000: 682-711; Колодний 1999]. Дослідники пропонують певну класифікацію релігійного плюралізму, виділяючи такі типи, як ексклюзивізм, інклюзивізм, плюралізм та партикуляризм [Dzyubanskyu 2020].

Плюральність вважається характерною ознакою українців, яку виводять ще з дохристиянських часів, відшукуючи в політеїзмі давньої України зародки наступного релігійного плюралізму. Фраза про те, що «з часу появи на карті світу Україна поставала релігійно плюральною країною» [Колодний 2005: 242; Колодний 2013а: 304] стала вже класичною. Детально описуючи, які релігії і коли були поширені на наших теренах, як різні релігії представлені сьогодні на її релігійній мапі, залишається належно нез'ясованими саме особливості українського релігійного плюралізму, його природа, можливості використання української поліконфесійності для толерантизації міжконфесійних відносин та діалогу між релігіями. Тому мета статті –

дослідити природу релігійної плюральності, виділити її історичні, ментальні (психологічні) та політичні передумови, спрогнозувати перспективи релігійного розвитку України в ситуації поліконфесійності.

Основний виклад. Не заглиблюючись в історію, треба все ж таки нагадати, що Руська держава з її центром в Києві спочатку була багатобожною: на її території співіснували вірування різних племен у своїх богів. Ініціатива київського князя Володимира поєднати їх в один пантеон у 982 році на чолі із Перуном виявилася невдалою. Тому при вирішенні питання державної релігії як спільної ідеології для різних народностей він звернувся до християнства. Досвід християнської Візантії здався йому успішним. Саме тому він у 988 році хрестив Русь (киян), що описано в давніх літописах. Ці джерела породили безліч інтерпретацій щодо причин і наслідків християнізації русичів, але так і не прояснили проблему відсутності єдиної релігії і однієї церкви для наших предків та їх спадкоємців.

Руська ідентичність не була і не стала одномірною. Вона завжди утримувала у своєму дискурсі різні традиції і різні погляди на ці традиції. Про складні перипетії формування релігійного ландшафту, який вплинув на українську ідентичність, детально пише С.Плохій, заперечуючи наявність тільки одного елементу – етнічного, релігійного, владного, ментального, мовного тощо у творенні Русі [Плохій 2015]. Теорія про один корінь, з якого пішли три братніх народи, давно вже спростована серйозними вченими. Основним трендом вважається змішаність різних ідентичностей, в основі яких лежала етнічна, лінгвістична, ментальна багатоманітність населення Русі.

Русичі, маючи в основі сильну племінну ідентичність, якої не позбавилися і досі, у своєму русі від конгло-

мерату племен до держави-нації весь час піддавалися дії двох тенденцій – доцентрових і відцентрових, які в різні часи проявлялися по-різному. При всьому тому, киевоцентризм виявився найсильнішою ідеологемою, яка тримала цю землю навіть в часи тривалого культурного занепаду Києва. Київ як центр Русі, як її першопочаток глибоко проник у свідомість багатьох поколінь, залишаючись «уявним центром Руської землі і цінним призом у війнах, що їх вели місцеві князі за владу в Руській землі» [Плохій 2015: 41]. Заклик до єдності, що і досі живе в різних словосполученнях (Київська Русь, Київське хрещення, Київська митрополія, Київська церква тощо), не завжди спрацьовує, розділяючи українців на галичан, гуцулів, бойків, поліщуків, слобожан тощо.

Тому очікувати від русичів-язичників, що вони в результаті насильницького хрещення всі одночасно стануть християнами, було марно. Аж до 16 ст. русичі були як мінімум двовірними: 1) язичниками за релігійною картиною природи і господарки; 2) християнами, але дуже специфічними, за релігійною картиною людини у її відносинах з іншими людьми і з Богом. Прийшовши на київські терени, християнство, не маючи розробленого природобачення, не змогло замінити чи ж витіснити язичництво. Тому, вважають деякі автори, вірування українців характеризуються як християнізоване язичництво і водночас як оязичнене християнство [див. докл. Колодний 2008: 211]. Цей синкретизм є одним з підґрунть тієї релігійної плюральності, яка характеризує духовний світ українця.

Релігійна плюральність русичів посилилися в часи наступних державних утворень, до складу яких входили українські території – Велике князівство Литовське та Річ Посполита. Хосе Казанова в одному із своїх інтерв'ю сказав

важливу річ: «Тогочасна Річ Посполита мала найбільший релігійний плюралізм – там осідали представники всіх християнських деномінацій, яких не приймали у Європі. Так само на територію Речі Посполитої масово прийшли й євреї, які тікали із Європи через релігійні війни. Україна має традиції плюральності, оскільки вона була в складі Речі Посполитої, де між собою завжди знаходили баланс православні, католики і протестанти» [Казанова 2019: 153].

Певна роздвоєність русичів, а пізніше українців як основних спадкоємців культури Київської Русі, зумовлена і географічними чинниками. Україна ніби поділена на дві частини водною межею р. Дніпро – Правобережну і Лівобережну. Саме цей природний кордон зупинив масове проникнення католицизму і протестантизму на східну частину, але в результаті природної міграції частково перемішав християн і мусульман, іудеїв і християн, православних і католиків. Всі вони здавна проживають поруч на одній території. Представники різних релігійних вірувань в силу обставин вимушені були комунікувати між собою. «Таке сусідство, постійне спілкування, навіть співжиття різних вірувань, – пише А.Колодний, – формувало переконання, що релігійність є чимось особистісним, що із-за відмінності у віруваннях не слід допускатися ворожнечі, якихось протистоянь, упереджень, що іншу релігійність слід сприймати з певною байдужістю і толерантністю [Колодний 2008: 211].

Крім географічних і світоглядних особливостей русичів, які формували плюральність українців, і не тільки релігійну, слід назвати психологічні характеристики народу. Про це написано багато, особливо діаспорними істориками та етнологами, які вирізняли два психологічні типи народів – екстраверти й інтроверти [Мірчук 1996;

Кримський 1998; Чижевський 2005; Янів 2006; Кульчицький 1992]. Народи-екстраверти прагнуть розширити свої впливи і володіння, території проживання. Типовий приклад – москалі, які у своїх устремліннях прихопити чужі землі дійшли аж до Аляски, примосковили Прибалтику, Кавказ і Причорномор'я. На відміну від свого північного сусіда, українці належать до народів інтровертивних. Вони дещо аскетичні, задовольняються малим – в матеріальному сенсі, не потребуючи зайвого, а тим більше чужого. Вони «байдужі і до вірувань іншого, не прагнуть його переінакшити на лад своєї релігійної духовності, зробити „своїм“». Вони ніколи не воювали з іншими з метою призагарбання їх собі» [Колодний 2005: 39-42]. Такі психологічні характеристики українців роблять їх толерантними до носіїв інших вірувань. Чуже для них – не вороже, а просто інакше.

Крім того, українцям притаманна не жорстка раціональність, на базі якої і виникають суперечки, а емоційна чутливість, завдяки чому вони світ сприймають через серце. Чуттєво-релігійне ставлення до життя, яке майже в усіх релігіях збігається, робить носіїв інших вірувань для українців не ворогами, а просто відмінними від тебе, але не у переживанні надприродного, а у виявленні своєї віри, тобто обрядах, традиціях, звичаях.

На думку деяких дослідників, світоглядну плюральність і поліконфесійність на теренах України забезпечувало також завжди співчутливе й доброзичливе ставлення українця до знедолених, скривджених. Може тому він спокійно прийняв на свої землі вигнаних з Польщі євреїв, сочиніан та антитринітаріїв, а з Росії – старообрядців, молокан і духоборів. Відтак тривала присутність іновірців привчила українців до терпіння, визнання і прийняття іншого.

На підставі частково наведених аргументів географічного, світоглядного і психологічного характеру висновоюємо, що *сама історія, умови проживання, національна вдача народу формувала Україну конфесійно плюральною.*

З таким історичним бекграундом Україна підійшла до 1991 року, коли отримала державну незалежність і можливість самостійно визначатися у своїх пріоритетах щодо духовного/релігійного розвитку країни. Верховна Рада України прийняла Закон «Про свободу совісті і релігійні організації», який врахував історичні традиції і демократичні принципи міжнародних правових документів з свободи релігії. Плюральність українського суспільства він закріпив законодавчо:

1) Закон утвердив свободу віросповідань. Виходячи з цього, держава відкрито реєструвала ті релігійні організації, які виявляли бажання отримати статус юридичної особи. Нині в Україні зареєстровано/зафіксовано більше ста різних релігійних течій і конфесійних спільнот.

2) Законом не обмежуються права громадян на підставі їх релігійної належності. Всі люди, віруючі і невіруючі, рівні перед законом. Забороняється використовувати релігію для розпалювання ворожнечі й ненависті, ображати релігійні почуття.

3) Закон декларує рівність всіх віросповідань та релігійних організацій, недопущення встановлення будь-яких переваг або обмежень якоїсь з релігій, певного віросповідання чи релігійної організації.

4) Законом заборонена будь-яка політична діяльність релігійних організацій, їх участь в політичному житті, виборах, дебатах; релігійні організації не допускаються до виконання державних функцій чи одержання державного фінансування, а відтак і визнання в той чи інший спосіб

А. Колодний. Природа і вияви української релігійної плюральності.

якоїсь релігійної організації державною, тобто Церква відокремлена від держави.

5) Релігійний плюралізм забезпечується відокремленням школи від Церкви. Державна освіта в Україні є світською. В державних школах допускається викладення не релігії, а знань про релігію, які мають бути позаконфесійними і об'єктивними.

6) Закон не забороняє місіонерську діяльність будь-якої конфесії, в тому числі й зарубіжне релігійне місіонерство [Колодний 2013а: 306-307].

Ці *основні принципи плюральності релігійного життя* можна продемонструвати конкретними даними, які утримує щорічна статистика, яку готують виконавчі державні органи у справах релігій – до 2020 р. Департамент у справах національностей та релігій Міністерства культури України (ДСНР МКУ). Відомо, що в радянській Україні діяло біля десятка офіційно зареєстрованих Церков і релігійних течій. З отриманням незалежності в 1991 році їх було вже 42. Нині, на початок 2020 року, їх нараховується більше ста різного віросповідного коріння (понад 50 – християнського, біля 10 – орієнталістського, 7 – рідновірського, 5 – мусульманського, 7 – іудейського й одиниці іншого, зокрема етнічних і синтетичних релігій; десятками можна лічити нові релігійні течії [Звіт 2020]. Треба врахувати, що ще більше десятка різних релігійних течій у нас залишаються з тих чи інших причин незареєстрованими. Офіційна реєстрація релігійних спільнот в Україні не є обов'язковою.

На початок 2020 року релігійна мережа України нараховувала офіційно зафіксованими 36796 організацій (для порівняння: в 2016 році – 35709, в 2018 – 36739). За останній рік приріст склав пару десятків. Статистика фіксує наявність 35210 релігійних громад, 536 – монастирів із 6844 на-

сельниками, 84 братств, 369 місій, 207 духовних навчальних закладів із 7773 слухачами стаціонару і 10164 заочниками, 13220 конфесійних (часто називають їх недільними) шкіл, 540 періодичних видань (з них 325 друковані і 189 електронні). Діяльність релігійних організацій обслуговувало 89 центрів і 301 управління. Наявні в звітному році 32996 конфесійних служителів, з яких 1002 – іноземці [Звіт 2020].

Найважливішою складовою релігійного життя в Україні є православ'я. Загалом воно об'єднує нині (без старобрядців) 19659 релігійних організацій. Домінуючою кількісно в православ'ї є Українська Православна Церква Московського Патріархату. На сьогодні вона має 52 єпархії, в яких діють 12074 громад віруючих. Церква налічує 215 монастирів з 4722 насельниками, 17 духовних навчальних закладів, в яких навчається 4216 слухачів. Видруковує УПЦ МП 132 періодичних видання (86 з них друковані, 40 – електронні), має 4068 (десять років тому 4133) недільних шкіл та 34 братств. Церковну службу в УПЦ МП здійснюють 10532 священнослужителі (з них 21 – іноземці).

Православна Церква України (ПЦУ), що з'явилася в грудні 2018 на основі поєднання Київського Патріархату з православними автокефалами (УАПЦ) і деякими спільнотами УПЦ МП нараховує 51 єпархію, 7097 організацій. Вона має 79 монастирів із лише 234 насельниками, біля 4,6 тис. священнослужителів, 37 духовних навчальних закладів із 2575 слухачами, 69 періодичних видань та 1738 недільних шкіл. Найбільше громад ПЦУ в Львівській (913), Тернопільській (588), Волинській (525), Івано-Франківській (487), Рівненській (431) та Київській з Києвом (660) областях.

Українська Автокефальна Православна Церква оновлена, очолювана до останнього архієпископом Ігорем Ісиченком (склав повноваження і перейшов до УГКЦ), має

А. Колодний. Природа і вияви української релігійної плюральності.

36 своїх релігійних громад, більшість яких діє в Полтавській (13) та Запорізькій (8) областях.

В Україні, окрім названих, в 2019 році діяло ряд інших православних церков. Так, Російська (закордонна) Православна Церква має 31 громаду, з яких 16 на Одещині і 14 на Запоріжчині. Є ще 78 незалежних православних громад, з яких чотири на Вінниччині належать до Апокаліптичної ПЦ.

Поширені також в країні різні об'єднання православного коріння. Так, старообрядницька Церква Білокриницької згоди мала 57 організацій. До Руської православної старообрядницької церкви безпопівської згоди належало 14 організацій. Руська древлеправославна церква Новозибківської згоди має 5 громад. Істинно-православна церква об'єднує 36 організацій. На Одещині діяла одна незареєстрована громада інокентіївців. Незмінною залишалася кількість громад молокан (4). Православність маніфестують течії Божої Матері «Державної» (4 громади) і Преображенної Божої Матері – Богородична Церква (3). Характерно, що всі ці меншинні течії православного коріння не мають в Україні своїх навчальних закладів, видань, братств, місій, мають обмежену кількість служителів культу.

Українська Греко-Католицька Церква за офіційною статистикою має 3660 свої організації, дещо зменшилася їх кількість в порівнянні з минулими роками. За кількістю громад (3487) УГКЦ перевищила довоєнний рівень (3237) і займає на сьогодні за цими показниками третє місце в Україні. Церковну службу в УГКЦ здійснює 2816 священнослужителів, кількість яких стабільно зростає. Переважна більшість парафій Церкви знаходиться у Львівській (1571), Тернопільській (808), Івано-Франківській (677) областях.

Серед церков, що динамічно розвиваються в Україні, постає Римсько-Католицька Церква. Вона має 1134 свої організації (в 2008 р. було 1061), що діють у всіх областях країни. Найбільше римо-католицьких організацій у регіонах поширення польської діаспори. Так, на Львівщині їх маємо 174, Житомирщині – 143, Поділлі – 294 (а це Хмельниччина – 153 та Вінниччина – 141). РКЦУ має 113 монастирів із 684 ченцями, діє 40 її місій. В 10 навчальних закладах Церква має 340 слухачів. Діють 390 римсько-католицькі недільні школи, видруковується 22 ЗМІ. Церква має 675 священнослужителів, з яких 318 – іноземці.

Широко представлені в Україні церкви протестантського напрямку християнства, особливо пізнього протестантизму. Їх нараховується нині 9621 організацію (в 2008 році було 8428). Це – 26,2% всієї релігійної мережі України 2019 року.

На початок 2020 року в Україні діяло 286 організацій мусульман. Найбільшою мусульманською спільнотою в країні є Духовне управління мусульман України, очолюване муфтієм Ахмедом Тамімом. Наростає у своєму впливі на послідовників ісламу Духовне управління мусульман України «Умма», очолювана муфтієм Саїдом Ісмагіловим. В 2019 році вони мали 27 своїх організацій. Існують й інші малочисельні об'єднання.

В мусульманстві країни домінують суніти. Особливістю останніх років є з'ява 9 шіїтських громад. Всі вони діють в Києві.

Чотири центри керували в 2019 році в Україні діяльністю 256 іудейських організацій (в 2008 році було 290), які належать до Об'єднання іудейських релігійних організацій (73), Об'єднання хасидів Хабат Любавич (126), Всеукраїнського конгресу іудейських релігійних громад (13), Спіль-

А. Колодний. Природа і вияви української релігійної плюральності.

ноти громад прогресивного іудаїзмі (44). Окрім названих, наявні ще спільноти іудео-християн (10), месіанських іудеїв (45). В 2019 році діяли в країні ще 61 іудейська організація невідомого підпорядкування. Разом іудейських організацій в 2019 році було зареєстровано 317.

В останні роки в Україні набули поширення новітні релігійні течії і напрями. Вони мають 1419 своїх різноманітних організацій, з яких 1002 – неохристиянські, 148 – орієнталістські, 159 – рідновірські, 30 – самобутньої конфесійної орієнтації і 80 – невизначених офіційною статистикою. Серед неохристиянських найбільше громад харизматичного напрямку (1596). Вони є переважно в Східних і Центральних областях країни та в столиці. Було їх багато в Криму. Активно діють на релігійному полі громади Церкви Повного Євангелія (361), Церкви Христа (119), Новоапостольської Церкви (53), Церкви Ісуса Христа Святих останніх днів – мормонів (34). 15 років тому їх було 57.

Крім названих вище, в Україні діють біля 250 малочисельних громад вірян десь 50 різних релігійних напрямів, течій і толків.

На теренах України функціонують також різні Східні релігії. Так, в 19 областях діє 55 організацій Товариства свідомості Крішні, 67 буддистських організацій різних традицій. Є послідовники Шрі Чінмоя (3), Всесвітньої чистої релігії (Сахаджа-йога) (17), руху Махаріші (трансцендентальна медитація) (2) тощо. Звіт ДСНР МК фіксує ще 21 організацію якихось «інших нових орієнталістів», що лише доповнює наш висновок про конфесійне різноманіття України.

Дослідники проаналізували чинники, які зумовлюють релігійну плюральність України нині [Колодний 2019b: 186-192]. Серед них називають наступні:

1. Україна досі зберігає межовість свого розташування між Сходом і Заходом, між двома цивілізаціями, між світовими релігіями й між основними течіями християнства, що робить її відкритою релігійним впливам як із Заходу, так і зі Сходу. Все, що виникає там, так чи інакше приходить в Україну і починає взаємодіяти між собою, посилюючи синкретичність і плюральність релігійної свідомості народу. А це у свою чергу зумовлює появу все нових і нових релігійних утворень.

2. Відсутність в Україні протягом століть національної держави сприяло незавершеності процесу утворення на наших теренах своїх національних церков, які б поставали як єдині і домінуючі.

3. Духовна орієнтація влади, яка частіше всього була етнічно чужою для українців, не на релігію мас, а на елітарні вчення пануючої верхівки суспільства, призвели до поляризації, а отже і дивергентності в релігійному житті України.

4. Масова урбанізація розчиняє релігійну традицію родини, селища, і в умовах втрати спільнотного контролю за релігійним життям особистості визначальним стає не колективний, а індивідуальний духовний вибір людини.

5. Матеріальна скрута традиційних церков, які нездатні налагодити таку благодійницьку, освітню чи видавничу діяльність, як це можуть зробити привнесені в Україну в роки незалежності конфесії або протестантські спільноти, що одержують значну матеріальну допомогу від своїх зарубіжних одновірців.

6. За роки жорстокого контролю з боку радянської влади, коли була заборонена будь-яка діяльність церкви, вона втратила, як пишуть дослідники, «конфесійну екологію», здатність до місіонерської роботи.

7. Впливовим фактором для плюралізації релігійного життя є полінаціональність населення України, що зумовлює можливість діяння різних етноконфесійних спільнот. Крім німецьких і шведських лютеран, угорців і навіть корейців реформатів, в Україні є вірменські релігійні спільноти, мусульмани кримсько-татарського і волзько-татарського коріння та ін.

8. Забагато свободи мають громади національно-релігійних меншин, члени яких забувають, що вони, в першу чергу, є громадянами України, а вже потім представниками певного народу і релігійної традиції. Діяльність російської, вірменської, єврейської, угорської, румунської і польської спільноти часто направлена на захист інтересів інших держав – материнських по відношенню до цих національних груп (німецькі чи шведські лютерани, корейські чи чеські баптисти, болгарські чи грецькі православні, російські старообрядці, богородчани та інші мають ідентифікувати себе насамперед громадянами України, а не Росії, Ізраїлю, Німеччини чи інших країн).

9. Активність закордонного чинника, який користається відсутністю обмежувальних норм в законодавстві України щодо втручання зарубіжних релігійних центрів у внутрішнє релігійне життя України. Відсутність чітко прописаних вимог, які б регулювали відносини певних релігійних інституцій з їх конфесійними центрами за кордоном призвело до необхідності прийняти спеціальний закон про діяльність релігійних організацій, чії управлінські центри знаходяться в країні агресора.

10. Досі не подолана залежність системи інституційного підпорядкування в релігійній сфері зарубіжжю, що склалася в часи, коли у нас практично була відсутня сво-

бода віросповідань, і Україна не була незалежною країною. Ставши незалежною за конституцією, вона досі в тенетах залежності – політичної і духовної – від інших країн, в першу чергу від Росії.

11. Внутрішня делікатність українців, які у своїй толерантності до міжнародних норм часто нехтують своїми власними інтересами, допускаючи у своє духовне поле різних релігійних авантюристів, реєструючи все підряд. Лише в останні роки почала активно діяти експертна рада, яка вивчає документи і діяльність таких нових феноменів.

12. Невміння захищати свої права на власну духовну традицію, невідпорність зверхницьким зазіханням із за кордону – або зарубіжних релігійних центрів, або й інших держав – на наші релігійні традиції, святині, звичаї. Покірно віддаємо і свою історію, і своїх святих, і культурні цінності.

Незважаючи на те, що конфесійна мережа в основному вже склалася, а масова поява нових релігійних рухів маловірогідна, Україна ще не вичерпала всі можливості релігійного плюралізму. Він може зростати не тільки за рахунок виникнення якихось екзотичних, технологізованих, синкретичних релігій, але й в результаті внутріконфесійного ділення громад. Можна висувати, що загалом поліконфесійності України на сьогодні глобально нічого не загрожує. Вона і надалі залишатиметься поліконфесійною країною, чому сприятиме історична традиція, демократична законодавча база, відсутність державної Церкви, сила і зрілість громадянського суспільства, проявлених в діяльності Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій (ВРЦіРО) і недавно створеної Всеукраїнської Ради релігійних об'єднань (ВРРО), інших міжконфесійних всеукраїнських спільнот. Якщо ВРЦіРО поєднала десь 16 організацій

лише авраамістичних релігій [Список членів], то ВРРО – до десяти різних релігій. До неї входять християни й іудеї, мусульмани і рунвіри, буддисти і крішнаїти [Офіційна сторінка]. Всі вони зацікавлені у збереженні статусу кво, своїх релігійних громад.

Ці наміри підтримують і наукові установи. Так, Відділення релігієзнавства Національної Академії наук України і Українська Асоціація релігієзнавців щороку ініціюють десятки наукових конференцій, в роботі яких беруть участь представники різних конфесій. Під час роботи таких заходів у їх учасників формуються партнерські і зацікавлені відносини, сприйняття іншого не як ворога, а як відмінного від тебе віруючого. Ці інституції продукують наукову інформацію про життя і діяльність різних конфесій України і світу через часописи «Українське релігієзнавство» (91 номер) і «Релігійна свобода» (24 номера)

[<https://uars.info/index.php/uars>;

<https://uars.info/index.php/rs>].

Вийшли книги

десяти томної «Історії релігії в Україні» [<https://ure-online.info/ir/>], де в толерантній і об'єктивно-інформативній формі дається описання біля 130 конфесій українського релігійного поля в їх історії і сьогоденні. Толерантизація відносин між конфесіями і церквами сприяють ті Дні релігійної свободи, які проводилися цими науковими інституціями разом з Департаментом у справах національностей та релігій Міністерства культури в різних областях країни, щорічні літні Молодіжні школи релігійної толерантності. В Україні відроджено відзначення щороку в січні місяці Всесвітнього Дня релігій, встановленого ООН ще в 1952 році. Вже другий рік Україна долучена до проведення Всесвітнього тижня міжконфесійної гармонії (лютий), ставши у 2020 році одним з трьох переможців конкурсу [Горкуша

Филипович 2020]. Міжконфесійному примиренню сприяють Фестивалі художніх колективів конфесій України, Дні вдячності, Ярмарки релігійної літератури, Екуменічні дні молитов, Міжконфесійні зустрічі релігійних лідерів, Міжконфесійні науково-практичні конференції, налагоджене у війську капеланство тощо. На гарантування релігійного плюралізму зорієнтована і та нова редакція Закону України про свободу совісті і релігійні організації, яка підготовлена робочою групою Мінюсту України.

Однак релігійному плюралізму в Україні періодично загрожують різні обставини. Держава, проголосивши про рівність і захист прав всіх релігійних організацій перед законом, не завжди може гарантувати дотримання закону. Закон як один із найдемократичніших у світі часто порушується. Якщо з боку центральних владних структур не існує якихось обмежень свободи віросповідань, то на місцях все ще зустрічається лобіювання інтересів окремих релігій. Викликає запитання і відкрита демонстрація своїх конфесійних уподобань перших осіб держави, хоча закон декларує відокремлення Церкви від держави. Президент та його адміністрація дозволяють собі відкрито виражати симпатії до певних церков, навіть заявляти про належність до якоїсь з них. Державний службовець будь-якого рангу не має право надавати перевагу якійсь релігійній організації, якщо вона одержала державну реєстрацію. Не допустимо виділяти якусь спільноту в питаннях виділення землі під забудову культової споруди, при реституції майна, у дозволі викладати духовно-моральні дисципліни, в запрошеннях на участь в різних урочистостях, у визнанні релігійних свят державними та вихідними виключно для однієї конфесії, встановлювати обмеження в опіці воїнами чи хворими тощо.

Небезпечними виглядають деякі спроби депутатів Верховної Ради України прийняти антисектантський закон [Депутати], який призведе до непередбачуваних змін в релігійній карті України. Вчені вчасно попереджають про небезпеки в разі підтримки таких ініціатив [Заява 2020].

Не завжди узгоджено і послідовно діють самі релігійні організації. Досі сильні тенденції (які збереглися як рудименти радянської доби) до самоізоляваності, закритості деяких спільнот. Така штучна або зовнішньо інспірована капсулізація деяких церков виводить їх із контексту реального життя країни, вони перетворюються на інородне тіло, поступово втрачаючи своїх вірних.

Релігійним організаціям доводиться переглядати деякі богословські постулати, зокрема про єдиноістинність свого віровчення і практики. Наявність багатьох релігій свідчить про те, що якоїсь однієї істинної релігії не існує. Істинним є те, що об'єднує, як спільний корінь, всі релігії. А це, насамперед, віра в буття світу надприродного (і перш за все Бога); в спасіння завдяки вірі і слідуванню загальнолюдським нормам моралі, включеними різними релігіями у свій моральний канон; очікування блаженного життя в потойбіччі. Кожна релігія по-своєму визначає ці істини.

Але найнебезпечнішим для українського релігійного плюралізму є втручання інших держав в релігійне життя України, які нав'язують свої моделі державно-церковних і міжрелігійних відносин, не притаманних українцям ні за своєю природою, ні за кінцевими цілями. Перш за все, йдеться про агресивну гібридну війну Російської федерації проти українського народу, укорінення в суспільну свідомість чужих ідеологій («русский мир», слов'янське братство, євроазійство тощо). Активно впроваджується думка про шкідливість релігійного плюралізму, формується

протистояння між різними конфесіями, навіюється агресивність у відносинах між конфесіями.

Релігійні конфлікти часто є реаліями нашого життя. Світ занепокоєний обмеженнями у сфері релігії, про що свідчить недавно прийнятий ОБСЄ Документ «Свобода релігій або переконань і безпека: Керівні принципи», який закликає поважати наявне різноманіття релігій і переконань [Свобода: 67]. Для європейців очевидно, що необхідно брати до уваги факт різноманіття релігій і переконань, підкреслювати цінність різноманіття релігій і переконань як джерела взаємного збагачення різних спільнот.

Висновок: Релігійний плюралізм, конфесійне багатоманіття гарантують релігійну свободу, право кожного сповідувати ним вибрану систему духовних цінностей. Законодавчо закріплена норма, якщо вона не виконується як представниками держави, суспільства чи релігійної організації, залишиться на папері, а значить – недіючою, а отже такою, якою не зможуть в повній мірі скористатися всі учасники державно-церковних і суспільно-релігійних відносин.

Список літератури

Академічне релігієзнавство (2000). К.: Світ знань.

Арістова, А. (2006). Поліконфесійність як феномен сучасності: Україна і світовий контекст. *Мультиверсум. Філософський альманах*. 55. URL:

https://www.filosof.com.ua/Jornel/M_55/Aristova.htm

Владиченко, Л., Гольд, О. (2020). Особливості полігонфесійної ситуації в Україні. *Релігійна свобода*. 24. 20-30.

Горкуша, О., Филипович, Л. (2020). Про Всесвітній тиждень міжконфесійної гармонії в Україні. *Релігійна свобода*. 24. 108-126.

Депутати вирішили взятися за боротьбу з сектами. URL: <https://hromadske.ua/posts/deputati-virishili-vzyatisya-za-borotbu-z-sektami>.

А. Колодний. *Природа і вияви української релігійної плюральності*.

Заява Української асоціації релігієзнавців (2020). Закон про секти. Українська Асоціація Релігієзнавців реагує на проєкт закону. URL:

<https://ure-online.info/zakon-pro-sekty-ukrayinska-asocziacziya-religiyeznavcziv-reaguje-na-proyekt-zakonu/>

Звіт про мережу релігійних організацій на 01.01.2020. URL: <https://data.gov.ua/dataset/5ed01094-1e32-4f37-a412-faf9e369420b/resource/1fc2bcdb-f0a5-4d2f-bbd2-e666498a738c/download/forma-1.csv>

Казанова, Х. (2019). *Релігія в сучасному світі: плюралізм, секуляризація, глобалізація*. Львів: Вид-во УКУ.

Колодний, А. М. (1999). *Історія релігії в Україні*: навч. посібн. За ред. А.Колодний, П.Яроцький. К.: Знання.

Колодний, А. (2005). *Україна в її релігійних виявах*. Львів: Сполом.

Колодний, А. (2008). Плюральність релігійного життя України. *Українське релігієзнавство*. 46. 211-217.

Колодний, А. (2013а). *Історіософія релігії*. Монографія. Київ: УАР.

Колодний, А. (2013b). Феномен українського релігійного плюралізму *Релігійна свобода*. 17-18. 101-106.

Колодний, А. (2015). Феномен українського релігійного плюралізму. В: *Інституційні процеси конфесійного життя світу та України*. Кол. монографія за ред. А.Колодного. К.: УАР. 11-19.

Колодний, А. (2016). Релігійна мережа України 2015 року в її конфесійному зрізі і проблемах. *Релігійна свобода*. 19 ч. 190-204.

Колодний, А. (2017). Релігійна мережа України початку 2017 р. *Релігійна свобода*. 20. 62-79.

Колодний, А. (2019а). Релігійна мережа України 2018 (на початок 2019 р.). *Українське релігієзнавство*. 87. 12-23.

Колодний, А. (2019b). Українська плюральність в її природі і виявах. В: *Історія релігії в Україні: актуальні проблеми*. Львів, 186-192.

Кримський, С.Б. (1998). Архетипи української культури. *Вісник НАНУ*. №7-8. 74-87.

Кульчицький, О. (1992). *Світовідчуття українця. Українська душа*. К., 48 – 65.

Мірчук, І. (1996). Світогляд українського народу. *Народна творчість та етнографія*. 1. 22-33.

Офіційна сторінка ВРРО. URL: <http://vrro.org.ua/>. Accessed 15.05.2020

Плохій, С. (2015). *Походження слов'янських націй*. Київ: Критика.

Релігійна мережа України 1992-2015 років: таблиця змін / підг. Колодний А., Филипович Г. *Релігійна свобода*. 19 ч.1. 204-213.

Релігійна мережа України 1992-2016 років: таблиця змін. *Релігійна свобода*. 20. 161-170.

Свобода релігій або переконань і безпека: Керівні принципи». Документ ОБСЄ (2019). *Релігійна свобода*. 22-23. 67

Список членів ВРЦіРО. URL: <http://www.vrciro.org.ua/ua/council/members>. Accessed 15.05.2020

Україна релігійна. Стан релігійного життя України (2008). Київ: УАР.

Филипович, Л. (2010). Глобалізація релігійного життя та перспективи конфесійного розвитку. *Релігія і соціум*. 4. 3-6.

Чижевський, Дм. *Філософські твори: У 4т.* – К.: Смолоскип, 2005. – Т. 1, 2, 3, 4.

Янів, В. (2006). *Нариси до історії української етнопсихології / Упорядк. М. Шафовал*. К.: Знання.

Яремчук, С. (2020). *Релігійні практики в сучасному соціумі: інституційний контекст*. Чернівці, ЧНУ ім. Ю.Федьковича.

Dzyubanskyu, Taras (2020). Interfaith Leadership and Typologies of Religious Plurality. *Journal of Interreligious Studies*. URL: <https://irstudies.org/index.php/jirs/article/view/475/513>

References

Academic Religious Studies (2000). К.: The world of knowledge.

Aristova, A. (2006). Polyconfessionalism as a modern phenomenon: Ukraine and the world context. *Multiverse. Philosophical Almanac*, 55. URL:

A. Колодний. *Природа і вияви української релігійної плюральності*.

https://www.filosof.com.ua/Jornel/M_55/Aristova.htm

Vladychenko, L., Gold, O. (2020). Features of the multi-confessional situation in Ukraine. *Religious Freedom*, 24, 20-30.

Gorkusha, O., Fylypovych, L. (2020). About the World Week of Interfaith Harmony in Ukraine. *Religious Freedom*, 24, 108-126.

Deputies decided to take up the fight against sects. URL: <https://hromadske.ua/posts/deputati-virishili-vzyatisya-za-borotbu-z-sektami>

Report on the network of religious organizations on 01.01.2020. URL: <https://data.gov.ua/dataset/5ed01094-1e32-4f37-a412-faf9e369420b/resource/1fc2bcdb-f0a5-4d2f-bbd2-e666498a738c/download/forma-1.csv>

Casanova, H. (2019). *Religion in the modern world: pluralism, secularization, globalization*. Lviv: UCU Publishing House.

Kolodnyi, A.M. (1999). *History of religion in Ukraine: text-book*. Ed. A.Kolodnyi, P. Yarotsky. K.: Knowledge.

Kolodnyi, A. (2005). *Ukraine in its religious manifestations*. Lviv: Spolom.

Kolodnyi, A. (2008). Plurality of religious life in Ukraine. *Ukrainian religious studies*, 46, 211-217.

Kolodnyi, A. (2013a). *Historiosophy of religion*. Monograph. Kyiv: UAR.

Kolodnyi, A. (2013b). The Phenomenon of Ukrainian Religious Pluralism. *Religious Freedom*, 17-18, 101-106.

Kolodnyi, A. (2015). The phenomenon of Ukrainian religious pluralism. In: *Institutional processes of confessional life of the world and Ukraine*. Col. monograph, ed. A. Kolodnyi. K.: UARR, 11-19.

Kolodnyi, A. (2016). The religious network of Ukraine in 2015 in its confessional context and problems. *Religious Freedom*, 19 Part 1, 190-204.

Kolodnyi, A. (2017). Religious Network of Ukraine in early 2017. *Religious Freedom*, 20, 62-79.

Kolodnyi, A. (2019a). Religious Network of Ukraine 2018 (at the beginning of 2019). *Ukrainian Religious Studies*, 87, 12-23.

Kolodnyi, A. (2019b). Ukrainian plurality in its nature and manifestations. In: *History of religions in Ukraine: current issues*. Lviv, 186-192.

Krymskyi, SB (1998). Archetypes of Ukrainian culture. *Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine*, №7-8,74-87.

Kulchytskyi, O. (1992). Ukrainian worldview. In: *Ukrainian soul*. K., 48 – 65.

Mirchuk, I. (1996). Worldview of the Ukrainian people. *Folk Art and Ethnography*, 1, 22-33.

Official page of VRRO. URL: <http://vrro.org.ua/>. Accessed 15.05.2020

Plokhii, S. (2015). *The origin of Slavic nations*. Kyiv: Criticism.

Religious network of Ukraine 1992-2015: table of changes / prep. Kolodnyi A., Fylypovych G. *Religious freedom*, 19 part 1, 204-213.

Religious network of Ukraine 1992-2016: table of changes. *Religious Freedom*, 20, 161-170.

Freedom of Religion or Belief and Security: Guiding Principles. OSCE Document (2019). *Religious Freedom*, 22-23, 67.

List of members of VRTiRO. URL:

<http://www.vrciro.org.ua/ua/council/members>. Accessed 15.05.2020

Ukraine is religious. The state of religious life in Ukraine (2008). Kyiv: UAR.

Fylypovych, L. (2010). Globalization of religious life and prospects of confessional development in Ukraine. *Religion and Society*, 4, 3-6.

Chizhevsky, D.M. (2005). *Philosophical works: In 4 volumes*. Kyiv: Smoloskyp. Vol. 1, 2, 3, 4.

Yaniv, V. (2006). *Essays on the history of Ukrainian ethno-psychology*. Ed. M. Shafoval. K.: Knowledge.

Yaremchuk, S. (2020). *Religious practices in modern society: the institutional context*. Chernivtsi, ChNU named after Yu. Fed-kovych.

Dzyubansky, Taras (2020). Interfaith Leadership and Typologies of Religious Plurality. *Journal of Interreligious Studies*. Retrieved from <https://irstudies.org/index.php/jirs/article/view/475/513>